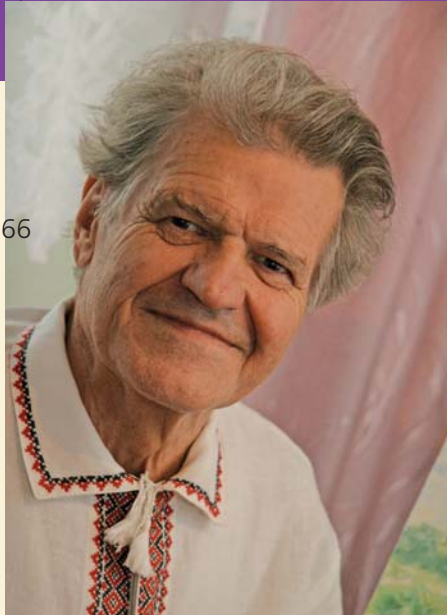

Відомому фітотерапевтові, постійному автору журналу Євгену ТОВСТУХІ – 80!

Микола СЛАВИНСЬКИЙ

ЯГОТИНСЬКИЙ ВОЛХВ

Євген Товстуха шукає порозуміння з рослинами, замовляє «живу» воду, малює й пише вірші

66

Пізньої ночі знову наснилися коні. Мчали вони степом – від серпанкового обрію, повз шпильасті пагорби, навпростець до Маки-

Коні з рідного степу

ївки. Ворони, булані, чалі огіри аж ніби летіли, та ніяк не могли долетіти до незабутнього рідного села. Вигравали гривами проти місяця, басували, рвучко викидаючи не підкованими копитами, й, вільні, неосідлані, без вудил та шор, шугали крізь ріденький туманець – прямували туди, де, оторочений старими вербами, легко котив світлі води Перевід. Хотіли напитися? У дитинстві катався верхи, найчастіше охляп, напував і лошат, і старих, витруджених кобил із тієї річечки, де купався від першого золотого тепла до ще лагідних днів, з якими перед вирієм прощалися птахи. Та й пізніше, коли вже ледь жевріли пізні осінні квіти, міг пірнути аж до піщаного дна. Там, у холодному мороці, на мить розплющував очі, щоб уловити оманливі обриси зеленкуватого підводного царства,

несамохть відганяв правицею таких, як і сам, допитливих пічкурив чи окунців. А потім, задихаючись, грів руками крізь рій піщинок – рвався вгору, правував до повітря, до сонця... Під ним, на березі, паслися коні. Може, ті, з табуна? Ні, вони були стриножені. А вільні, з дитячої уяви-казки, зникли за видноколом. Розсоталися пасемця сірої курави, степ затих, і відразу ж пригадалися слова сумовитої пісні:

*Запрягайте, хлопці, коні,
Коні вороні,
Та поїдем доганяти
Літа молоді!*

Ніби й шанував літа, але вони бігли, мов огіри, пролітали й нині летять, неначе стріли з лука вічності. А втім, не тільки сумує за ними: все-таки знайшов якщо й не «молодильні» яблука, то «живу» воду, яку мріяв побачити ще в дитинстві.

У печі жеврів ясний вогонь

Євген Товстуха вперше озвався до світу не в пологовому будинку, а там, куди помчали коні, – посеред студеного осіннього поля... На буряках уже білів іній, жінки та дівчата в куфайках шулилися від ранкового приморозку, ще нижче напинали хустки. Серед гурту була й Олександра Данилівна. Вона щойно розпалила піч і сторожко наслухала розповніле тіло: невдовзі мала народити ще одне дитя. Та колгоспний бригадир Володимир Дитиненко, по-вуличному Ладимир, погнав вагітну жінку в поле обчищати

буряки. У печі жеврів тихенький ясний вогонь – місцевий всесильний наглядч залив його вже осінньою холодною водою й силоміць витурив господарю за двері.

Бринів світанок сьомого жовтня 1934 року. Ніхто не здивувався й не захистив молоду колгоспницю: такі ладимири-горлохвати водилися в кожному українському селі. Вони, вимахуючи канчуком, батою чи нагайкою, верховодили, відбирали останню крихту хліба... На все те мати не зважала – співала тисячолітню

колискову: «Ой ну люлі, люлі, // Ой ну, котику, котусю».

Був і в них кіт, але який – уже не пам'ятається. Пізніше Євген збагне, що в материній пісні згадувався не їхній котик, а кіт як оберіг дому. А ще шанувалася в слов'янських культурах дрімота – жива, чимось схожа на сусідських бабусь. Так і ріс малюк, набирався здоров'я, купався в нескінченних потоках сонця. Пив цілцю повітря на заспоришеному подвір'ї, де кіт і пес інколи їли траву (цілцющі рослини!), а горобці дзьобали спориш, потім чеберяв на город.

Перші віршовані рядки

І город біля хати, і вулиця, яка вела до степу, і сам степ – надто ж він, неозорий, величний, в далечі поєднаний із небесами – завжди бриніли дивовижним суголоссям. Ту музику Євген не просто відчував – всотував у себе, зігривав душею й творив нову – різноманітними пищиками й бузиновими дудочками, а згодом – калиновою сопілкою. Перші віршовані рядочки почав мережити в п'ятому класі – ще й не сам, а з другом Романом. І тоді ж навчався співати – сьогодні пам'ятає близько двох сотень народних пісень.

Мати ще задовго до школи навчала сина: людина, працюючи на землі, як «дитя Сонця», «внук Дажбога», здій-

має руки до неба, Сонця, хреститься рівнораменним хрестом, творить замовляння, єднається зі світом і Всесвітом. Ушановує всім серцем та душею вищі сили, а вже небо, як подяку за єднання, посилає на землю дощ і тепло, благословляє збіжжя, яке підростає, набираючись життєдайних соків землі, й дає людині урожай для життя, щастя, добра та достатку... Вогонь, власне Сонце – то надійний оберіг од численних лихих та заздрисних сил, які ладні знищити родину, рід, родовід, вулицю чи й село. Те село (зокрема рідну Макиївку!), яке славилося невтомними працелюбами й уміло так співати, що самі боги слухали волелюбні дзвінки голоси!

Саме тоді Євген пробував грати на музичних інструментах, залюблено спостерігав, як вишиває рушники мати, й запитав: «А чому ваші квіти не схожі на ті, які вишиває тітка Марія?» (Відтоді, коли навчився вимовляти перші слова, звертався до батьків, а потім і до всіх старших лише на «ви».)

Уже в юні роки формувалося інакше розуміння символу хреста. Він, як сьогодні узагальнює умудрений досвідом Євген Степанович, уособлював у пращурів знак життя. Хрест у ромбі був символом життя у Всесвіті, а в колі чи квадраті – під Сонцем, на святій землі.

Який він, прадавній герб Києва?

Саме на ній почувався найвільніше: говорив із вітром та сонцем, декламував поетичні рядки птахам і... І не хотів бути рабом – ні рабом узагалі, ні рабом Божим зокрема. Зрозуміліші, ближчі були інші назви: діти Сонця, сонячні родичі. Як допевнився пізніше, про них і розповідала «Велесова книга», зокрема возвеличувала внуків Сварожих та Дажбожих, синів Перуна... Так просто й природно сприймалося: «Дай же ж, Боже! – Дай, Дажбоже!» Чи не тому душа назавжди прихилилася до Дажбога?

Був погоничем смиренних волів

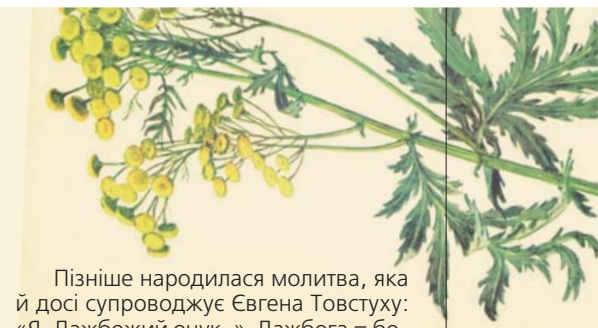
Євген ріс непосидючим, допитливим, кмітливим. Як і всі ровесники, грав у піжмурки, але водночас тягнувся до старших, дедалі частіше брав книжки – спершу лише розглядав їх, а потім, коли навчився, читав і читав – навіть при газовій лампі. Мав і постійні обов'язки: пантував гусей, пас корів, був погоничем волів. Любив їх, смиренних, неквапливих, покірних, а тому ніколи не підганяв круторогих. Лишень соромливо помахував батіжком, та завжди встигав у визначений час привезти безтарку зерна. З квітня до перших приморозків бігав босоніж, майстрував не рогатки – сопілки й пищики.

Ще підлітком полюбив – на все життя! – Шевченка, заповзявся перемандрувати всі його стежки. Це станеться (такі ж буде!), але потім. А змалечку обживав близькі краї, пробивався через бур'яни, поло-

хав то ховрахів, то куріпок... Не раз повторював цей дитячий маршрут, який дуже швидко подовжувався й ускладнювався. З часом він переріс у першу самостійну «експедицію». Сталося це 1949 року. Тоді він обійшов села Сальне, Шняківку, Терешківку, Петрівку та Велику Дорогу (своєрідний хутір з однією вулицею завдовжки двадцять п'ять кілометрів). Розпитував старих людей про все на світі, але найбільше – про лікарські рослини.

Десятикласником уже мандрував Україною: малював, занотував пісні, легенди та перекази, збирав матеріали про композиторів Миколу Лисенка, Кирила Стеценка, Миколу Леонтовича та Якова Степового. Ці записи стали першими рядками документальних творів, які побачили світ через багато весен.

Десятикласником уже мандрував Україною: малював, занотував пісні, легенди та перекази, збирав матеріали про композиторів Миколу Лисенка, Кирила Стеценка, Миколу Леонтовича та Якова Степового. Ці записи стали першими рядками документальних творів, які побачили світ через багато весен.

Пізніше народилася молитва, яка й досі супроводжує Євгена Товстуху: «Я, Дажбожий онук...». Дажбога – бога світла, добра, лісів, садів та гаїв – малювали у вигляді антропоморфного Сонця на вітрилах кораблів. Саме таке зображення, як доводять деякі вчені, можна вважати первісним гербом міста Києва. А ще Дажбог – творець буття, Духа (культурно-духовного світу) й матерії – всього того, що людині потрібно щодня. Про це та рідний народ (і свою душу), осяяний натхненням, на великому піднесенні написав роман «Гора Дажбога».

67

Не скоромовкою, а лише так: Людвіг ван Бетховен!

Якось селянський хлопець (раніше чув лише симфонії степу) квапився на лекцію з хімії й на тумбі оголошенні побачив повідомлення

про П'яту симфонію Бетховена. З голови враз вилетіли всі аніони-катиони. Замість них – перша зустріч із симфонічною музикою. Щоправда, хімію все-таки склав успішно, ба навіть почав допомагати іншим. Викладачка, знаючи причину прогулу, випровадила з аудиторії: «Студенте Товстухо! Не заважайте, ідіть слухайте свого Бетховена!». Так і прослухав усі дев'ять симфоній, а ще ж не пропустив чарівного виконання його скрипкового концерту й деяких сонат (хотілося почути всі сорок сім). Обурювався, коли проказували скоромовкою: Бетховен. Величав генія лише так: Людвіг ван Бетховен!

Пізнього вечора після піднесеної музики улюбленого композитора аж ніяк не випадково (без перебільшення – за велінням долі, бо на все життя) познайомився з художником Василем Забаштою. Він був набагато старший і керував художньою студією при столичному Жовтневому палаці культури. Незабаром одним із найсумлінніших учнів уже відомого художника став студент-медик. Серед предметів, які мали опанувати майбутні художники, була пластична анатомія. Отож Євгенові доводилося вивчати анатомію відразу в двох навчальних закладах: медичному інституті й художній студії. Потім були такі поважні заклади: Київський художній інститут і Літературний інститут імені М.О. Горького в Москві. У Білокам'яній познайомився з багатьма російськими письменниками, зокрема Віктором Астаф'євим та Валентином Распутіним.

«Націоналістичні дерева та кущі»

Спершу працював лікарем на Волині, згодом – у чернігівському Козельці. 30 квітня 1966 року, опівночі, зібралось керівництво району на так зване бюро й виключило Євгена Товстуху з лав КПРС. Поставили на карб усе: і те, що єдиний у містечку вів записи в історіях хвороб українською мовою, і те, що відверто виступав про своє захоплення фітотерапією, таємно замовляв «живу» воду, збирав лікарські рослини та роздавав їх людям. А ще ж були явні прояви націоналізму. До того ж наважився покритикувати самого секретаря райкому партії. Приписали й негідну поведінку...

Після нічної ухвали (гнати зі святих лав борців за комунізм!) почали стежити за кожним кроком опального лікаря. Якимось він порадив директорів школи, як вирощувати лікарські рослини, зокрема материнку, а також калину, все чітко розграфив, навіть намалював. Незабаром на партійних зборах пролунало: «Є у нас такий лікар Товстуха, виключений із КПРС. Так ось він пропонує вирощувати націоналістичні дерева та кущі».

Найболючішого удару завдали пізніше. Добрі люди з навколишніх сіл відвели для Євгена Товстухи дві повітки, де він міг би зберігати власноруч зібрані й розфасовані лікарські рослини. І ось од-

нієї серпневої ночі халупки дотла згоріли. Селяни, як і лікар, мало не плакали. І почали нести йому цілюще зілля – те, яке в кого було. Так Євген Товстуха остаточно поєднав свою долю із фітотерапією. А після навмисного, за намовою районної влади, підпалу якийсь добрий чоловік подарував відро меду й відро молока.

Сьогодні Євген Товстуха сумовито зронює:

– Інколи буваю в Козельці, але їхати до нього не хочеться. Нікому там не робив зла, а хто на мене колись напосідався, тепер, коли побачить, утікає. Загалом же містечко славне. Як і Яготин, куди перебралася вся наша родина. Прихистилися в службовому приміщенні Будинку піонерів, а згодом почали самотужки будувати власну хату.

68

Добродайна енергія

Час летів і летів, підростали сини – тишили серце і Петрик, і доросліший Василь, виходили поетичні та прозові книжки, примножувалися малярські роботи.

Нині, як і замолоду, Євген Товстуха встає о п'ятій ранку робити (насправді творити!) цілющі настої (на воді) та настоянки (спиртові), потім приймає пацієнтів, а ввечері та вночі опікується вже суто власними – науковими та мистецькими – справами. І так – рік за роком без жодних офіційних відпусток. Підсумок напруженої праці – допомога понад 200 тисячам хворих. Це приблизні підрахунки. А скількох вилікував маленький дружний колектив

помічників яготинського волхвотравознавця, ніхто достеменно не знає. І сьогодні Євген Товстуха особисто приймає недужих, консультує, радить, пропонує різноманітні – власні! – оздоровні суміші цілющих рослин. Щодня аж ніби вихлюпує світлу, добродайну енергію. Не величається, не вдає із себе містера Ікс – ясновидця, всезнавця чи непомітного цілителя. Нерідко застерігає пацієнтів: «Лікування – процес складний, проблематичний і тривалий». І зізнається: «Все одно, як мене називають. Головне – допомогти людям, зняти їм біль. Коли стомлююся, то йду в поле чи ліс і набираюся там енергії».

Не зникають за серпанком виднокола

Раннього ранку – такого раннього, що в деревах ще спали соки, а світанок лиш витирав од роси оченята собі та квітам – вдивлявся не в небо, а в небеса. Зорі були високі, сяйністі, ніби радісні й щасливі. Невже так само вони мерехтіли над повноводим Переводом, вітряком із єдиним крилом, дитинством, Дажбожою горою, куди за руку водила мати, степом, де мчали гривасті коні? Невже для зір усе, що було, – тільки золо-

тиста мить? А для нього? Перевід уже пересох, і вітряк, стерши покалічене крило, назавжди лишився в минулому, і нещадні роки викосили улюблений горицвіт на рідних просторах, і чернігівські степи стали іншими, а коні... Вони мчать і мчать – від східного обрїю до західного овиду. Невидимі, незагнудані, нестриножені. Мчать, басують копитами, летять – і не зникають за серпанком виднокола, де потихеньку заходить сонце.

Дати 9 **ЖОВТНЯ** 1904

Поет у академічній мантиї

Сто десять років тому, коли в Кам'янці-Подільському народився майбутній видатний поет і видавець-енциклопедист Микола Бажан, батько – офіцер-топограф твердо сказав: «Буде військовим». І справді, погони не оминули похилих плечей уже знаного поета: під час Другої світової війни він був у лавах армії. Автор багатьох збірок віршів і поем 1941 року написав знамениту «Клятву», яка стала всенародною. Там чітко сформульовано тверде переконання мільйонів: «Ніколи, ніколи не буде Україна // рабою...». Широку популярність також здобули глибокопатріотичні «Балада про подвиг» та поема «Данило Галицький».

Від арешту Микола Бажана врятувала воістину титанічна праця над перекладом із грузинської мови монументального епосу «Витязь у тигровій шкурі» Шота Руставелі (1937). Своєрідним оберегом аж до завершення сталінської епохи була поезія, яка розпочинається карбованими рядками: «Людина стоїть в зореноснім Кремлі, // Людина у сірій військовій шинелі». Лауреат двох Сталінських премій, Ленінської премії, кавалер п'ятьох орденів Леніна, багатьох всеукраїнських винагород, один із авторів Гімну УРСР та перекладу українською мовою Гімну СРСР, академік до останніх днів (помер 23 листопада 1983 року) очолював редакцію, яка опікувалася виданням енциклопедій та словників.

М. С.